

Monika Cepil

Z badań nad układami przestrzennymi wsi józefińskich na obszarze dawnej Galicji

Zarys treści: Głównym celem rozdziału jest analiza zachowanych układów przestrzennych wybranych siedlisk wsi józefińskich na terenie dawnej Galicji (obecnie na terytorium Polski i Ukrainy). Po wprowadzeniu dotyczącym aspektów prawnych wytyczania nowych wsi, interpretacji poddane zostały pierwotne formy osad. Analizy objęły następujące kształty siedlisk: wsie ulicowe (w tym ulicowo-placowe) i wielodrożne (w tym koncentryczno-promieniste, szachownicowe kratowe i krzyżowe). W kolejnej części rozdziału zobrazowane zostały pozostałości dawnych siedlisk wsi józefińskich na tle współczesnej sieci osadniczej. Analiza porównawcza obejmuje procesy zmian siedlisk wiejskich. W realizacji założonego problemu badawczego wykorzystane zostały materiały kartograficzne i dokumenty źródłowe w postaci Metryki Józefińskiej, Metryki Franciszkańskiej i Katastru Galicyjskiego. W zobrazowaniu obecnego stanu zachowania siedlisk posłużono się ogólnodostępnymi mapami topograficznymi, ortofotomapami oraz wynikami inwentaryzacji terenowej.

Słowa kluczowe: kolonizacja józefińska, układy przestrzenne, wieś, siedlisko, Galicja, geografia historyczna.

Wprowadzenie

Zagadnienia dotyczące układów przestrzennych wsi józefińskich były analizowane przez m.in.: H. Lepuckiego (1938), J. Bursztę (1958) i H. Szulc (1995). Problematyka ta poruszana była także przy badaniach prowadzonych na gruncie lokalnym, np. w okolicy Nowego i Starego Sącza (Beiersdorf, Krasnowski 1985; Grabski 1999; Iwańska 2006; Marecki 2010; Kiryk 2014), Ustrzyk Dolnych (Augustyn 2000, 2002, 2004) oraz Lwowa (Гайиц 1996; Олешко 1996; Олешко, Гайиц 2016). Jednakże do tej pory żaden z badaczy nie podjął się przeprowadzenia analiz nad stanem zachowania form siedlisk wsi józefińskich na terenie dawnej Galicji w formie kompleksowej. Fakt ten skłonił autorkę do podjęcia badań nad wypełnieniem tej luki badawczej. Prezentowany rozdział stanowi część szeroko zakrojonych badań nad rozplanowaniem przestrzennym i przemianami układów wiejskich na terenie dawnej Galicji. Przy wyborze jednostek osadniczych do badania brano pod uwagę konieczność uwzględnienia

reprezentacji zasadniczych typów morfologicznych wsi józefińskich, położenie na terytorium Polski i Ukrainy, zróżnicowany stopień rozwoju ludnościowego (od wsi zanikłych po rozwijające się) oraz przekształceń przestrzennych (od wsi z zachowanymi, czytelnymi układami przestrzennymi, po jednostki z zatartym pierwotnym rozplanowaniem), dostępność kartograficznych materiałów źródłowych oraz znajomość obszaru badań z autopsji. W wyniku dokonanej selekcji, w pracy przedstawiono reprezentację wybranych typów wsi ulicowych, jak i wielodrożnych. W rozdziale autorka, spośród 130 zidentyfikowanych galicyjskich wsi józefińskich (w zdecydowanej większości w formie ulicówki), do analiz szczegółowych wybrała 9 układów przestrzennych. Spośród wybranych wsi, w kilku przypadkach, dla lepszego zaprezentowania złożoności występujących form morfologicznych, opisano po dwa układy, reprezentujące ten sam typ przestrzenny. Taka sytuacja ma miejsce w przypadku układów ulicowych, ulicowo-placowych oraz krzyżowych. Wzorując się na pracach badaczy osadnictwa wiejskiego, tj. B. Zaborskiego (1926), J. Burszty (1958), M. Chilczuka (1975), H. Szulc (1976, 1995) i J. Tkocza (1998), autorka zaproponowała własny podział badanych osad ze względu na zróżnicowanie morfologiczne układu przestrzennego. W pracy przedstawiono również współczesny stan zachowania analizowanych układów ruralistycznych.

W rozdziale wykorzystano metody powszechnie stosowane w badaniach geograficzno-historycznych. Do podstawowych metod użytych w pracy należą metody progresywne i metody retrogresywne, w tym metoda wczesnego zapisu oraz metoda planistyczno-retrowersyjna (Golachowski, Kostrubiec, Zagożdżon 1974; Chilczuk 1975; Szulc 2003). W rozważaniach posłużono się też metodą monograficzną, czyli przestudiowano literaturę, akty prawne oraz źródła kartograficzne (mapy, plany wsi) dotyczące badanego tematu. Na potrzeby opracowania przeprowadzono kwerendy w Archiwum Narodowym w Krakowie (dalej: ANK), Archiwum Państwowym w Przemyśle (dalej: APP) oraz Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie (dalej: CPAHUL). Głównymi materiałami źródłowymi wykorzystanymi w rozdziale są: plany wsi józefińskich z końca XVIII wieku¹, Metryka Józefińska², Metryka Franciszkań-

¹ Autorka wykorzystała plany wsi pozyskane w drodze kwerend w Archiwum Narodowym w Krakowie z zespołów: Varia 2 – zbiór akt i materiałów różnej proveniencji i Teki Schneidra.

² Metryka Józefińska – kataster nieruchomości położonych na terenie Galicji utworzony na podstawie rozporządzenia cesarza Józefa II z 12 kwietnia 1785 roku. Celem metryki było dokonanie dokładnego pomiaru całego terytorium kraju na potrzeby podatkowe. Metryka Józefińska nie posiadała zbiorów kartograficznych. Ze względu na stan zachowania, metryki nie są udostępniane dla wszystkich wsi, często także akta są nieczytelne. W metryce nie zostały uwzględnione wszystkie wsie józefińskie, gdyż prace terenowe nad metryką prowadzono w tym samym czasie, co proces kolonizacji józefińskiej. Obecnie

ska³ oraz Kataster Galicyjski⁴. W zobrazowaniu obecnego stanu zachowaniu siedlisk posłużono się analizą archiwalnych i współczesnych map topograficznych i ortofotomap. Niezwykle ważną metodą zbierania danych była inwentaryzacja terenowa badanych osad. Przy analizie morfologicznej stanu zachowania dawnych form siedlisk wsi józefińskich posłużono się metodą analizy ortofotomap oraz inwentaryzacją terenową.

Kolonizacja józefińska stanowiła planowy proces osadniczy prowadzony z inicjatywy cesarza Józefa II na obszarze byłego zaboru austriackiego. Podczas akcji osadniczej w latach 1783–1789 powstało 130 nowych jednostek wiejskich (Cepil 2020). Zamyśłem kolonizacji józefińskiej była chęć stworzenia nowego systemu osadnictwa rolnego, germanizacja dawnych terenów polskich oraz wzrost zaludnienia Galicji (Tokarz 1909; Lepucki 1938; Schneider 1939). Wsie józefińskie rozlokowane zostały w dużych skupiskach osadniczych (Lepucki 1938: 207). Pierwszą grupę osad umiejscowiono w okolicach Bochni. Następnie wsie powstawały koło Nowego i Starego Sącza. Żadna wieś nie powstała na obszarze od rzeki Białej po rzekę San, a jedynie w widłach Wisły i Sanu. Na północy powstały osady niemieckie między Mielcem a Leżajskiem. Największe zespoły wsi józefińskich zlokalizowano na wschód od Sanu koło Dobromila, Jaworowa, Lwowa, Żółkwi, Sambora, Stryja, Kałusza i Lubaczowa. Nowo zakładane osady umiejscowiono także na linii Brzeżany–Stanisławów. Rozmieszczenie kolonii józefińskich było przypadkowe (zależne od położenia dóbr kameralnych) (Tokarz 1909: 186). Obecnie po polskiej stronie granicy znajduje się 70, a po stronie ukraińskiej 60 jednostek osadniczych. Akcja osadnicza, oprócz nowych form prawno-własnościowych, przyniosła także nowe, niestosowane wcześniej na tym obszarze, kształty rozplanowania osiedli wiejskich.

Metryka Józefińska znajduje się w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie (Styś 1932: 57–91; Falniowska-Gradowska, Leśniak 2009: 15–16).

³ Metryka Franciszkańska – kataster nieruchomości położonych na terenie Galicji, utworzony na podstawie patentu cesarza Franciszka II z 23 grudnia 1817 roku. Metryka sporządzana była w latach 1819–1820. Metryka Franciszkańska nie posiadała zbiorów kartograficznych. Ze względu na stan zachowania, metryki nie są udostępniane dla wszystkich wsi, często także akta są nieczytelne. Obecnie Metryka Franciszkańska znajduje się w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie (Styś 1932: 57–91).

⁴ Kataster galicyjski – ewidencja powstała na potrzeby wyliczania i rozłożenia podatku gruntowego dla całej Galicji w połowie XIX wieku. Dokument składa się z map oraz opisów, tzw. operatorów dla poszczególnych gromad (gmin). Obecnie kataster galicyjski znajduje się w: Archiwum Narodowym w Krakowie (dla regionu Małopolski), w Archiwum Państwowym w Przemyślu, Archiwum Państwowym w Rzeszowie oraz oddziale w Sanoku (dla regionu Podkarpacia) oraz dla wsi we współczesnych granicach Ukrainy w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie (Wolski 2000: 205).

Układy przestrzenne wsi józefińskich

W planowaniu wsi józefińskich uwzględniano nie tylko wytyczenie ich przyszłych granic, ale także określano ich kształt oraz sposób zabudowy zagród (Lepucki 1938: 53). Nowe wsie miały być wzorami zwartych jednostek osadniczych o nowoczesnej zabudowie. Ich kształt i wygląd określały szczegółowe przepisy i instrukcje (Iwańska 2006: 69). Odpowiednimi przepisami określano wymiary każdego elementu nowo powstającej wsi (Nowak 2013: 2013). Przy zakładaniu wsi józefińskich uwzględniano także lokalne warunki terenowe. Nowe osady starano się umieścić na wzniesieniach, co gwarantowało suchą grunt i lepszą konserwację budynków, a także zdrowsze powietrze. Siedlisko lokowano na gorszych ziemiach, grunty żyzniejsze przeznaczano na uprawy. Gospodarstwa miały znajdować się pośrodku wsi, tak aby każdy mieszkaniec miał blisko do swoich pól i tym sposobem oszczędzał czas i zwierzęta (Lepucki 1938: 83).

Według zaproponowanego przez autorkę podziału wsi, formy siedlisk możemy podzielić na wsie o układach ulicowych (w tym ulicowo-placowe) i wielodrożnych. W tej drugiej grupie wyodrębnić możemy układy: wieloulicowe, krzyżowe, szachownice kratowe i układ koncentryczno-promienisty.

Według przeprowadzonych badań, najbardziej popularną formą wsi józefińskich okazały się ulicówki (Burszta 1958: 131; Szulc 1995: 68), charakteryzujące aż 119 wsi ze zbioru wszystkich 130 osad⁵. Bardzo często takie wsie formowały się w sąsiedztwie istniejących wsi chłopskich, tworząc tzw. przysiółek. Wsie tego typu występowały w obrębie całej Galicji (Lepucki 1938: 163–165; Szulc 1995: 68). W formach ulicowych zagrody usytuowane były w jednym lub dwóch rzędach wzdłuż wytyczonej drogi (Iwańska 2006: 70). Do wsi ulicowych zakwalifikowano także wsie o układzie ulicowo-placowym (Chileczuk 1975: 43).

Jednym z przykładów wsi ulicowej z jednostronną zabudową jest dawny Gaboń Deutsch, obecnie Gaboń (pow. nowosądecki) (ryc. 1). We wsi zaprojektowano 8 gospodarstw o identycznej powierzchni po północnej stronie drogi, natomiast po południowej stronie znajdowały się dwa domy zasiedlone przed przybyciem kolonistów józefińskich (widnieją one na wcześniejszych materiałach kartograficznych) (ANK, Varia 2 – zbiór akt i materiałów różnej proveniencji, sygn. 22, ANK; Kataster Galicyjski, sygn. 2270; Marecki 2010: 47)⁶.

Kolejnym przykładem ulicówki z jednostronną zabudową jest Steinfels (pow. bieszczadzki) (ryc. 2). W osadzie powstałej w 1784 roku dla osadników niemieckich przeznaczono pas ziemi o powierzchni 145 ha. Domy wybudowano

⁵ Obliczenia wykonane na podstawie analizy Katastru galicyjskiego oraz Mapy Franciszkańskiej (Franzische Landesaufnahme) – Militäraufnahme von Galizien und der Bukovina, 1:28 800, 1806–1869 dla Galicji: 1861–1864, <https://mapire.eu/en/map/europe-18century-firstsurvey/?layers> (dostęp: 30.12.2019).

⁶ <https://mapire.eu/en/map/europe-18century-firstsurvey/?layers> (dostęp: 30.12.2019).

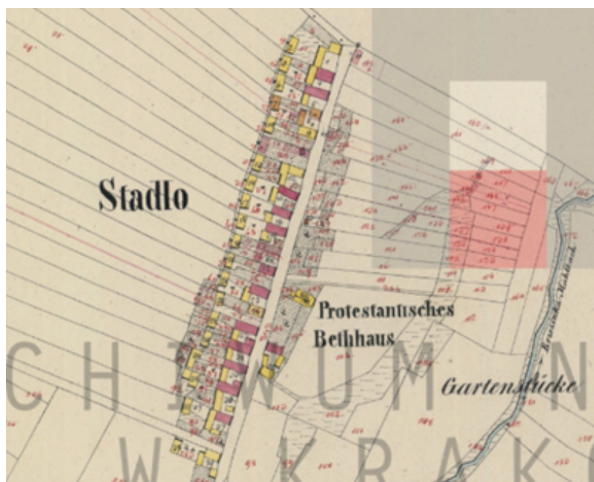
Ryc. 1. Plan wsi Gaboń Deutsch (obecnie wieś Gaboń)
Źródło: ANK, Varia 2
– zbiór akt i materiałów różnej proveniencji, 1784, sygn. 22

Ryc. 2. Plan wsi Steinfels
Źródło: APP, Archiwum Geodezyjne, Stebnik sammt Colonie Steinfels in Galizien, 1853, sygn. 1592M

w rzędnice na północ od drogi do Krościenka. Początkowo w Steinfels znajdowało się 11 gospodarstw. Według Katastru Galicyjskiego do połowy XIX wieku liczba gospodarstw wzrosła do 15 (APP, Archiwum Geodezyjne, sygn. 1592M; Schneider 1939: 75, Augustyn 2002: 104). Charakter jednostronny reprezentowała także wieś Stadlau, obecnie Stadła (pow. nowosądecki) (ryc. 3). Pierwsze wzmianki źródłowe na temat wsi pojawiają się w Metryce Józefińskiej (tak jak w wielu innych przypadkach) i odnoszą się do kwestii lokalizacji osadników, a konkretnie do przeznaczenia pod domostwa dla kolonistów niwy zwanej Piaski (CPAHUL, Metryka Józefińska, sygn. IV-11). Osadnicy otrzymali tu łącznie 149 ha ziemi (Le-pucki 1938: 178). Stadła charakteryzował regularny kształt siedliska obejmujący 18 niemal identycznych zagród (ANK, Kataster Galicyjski, sygn. 2673 i 2674).

Ryc. 3. Plan wsi Stadła (Stadlau)

Źródło: ANK, Kataster Galicyjski, Stadlo (Stadła) in Galizien Sandecer Kreis Bezirk Alt Sandec Caale, 1847, sygn. 2673

Kolejną z badanych wsi – Weissenberg (Добро́стани) (obwód lwowski) (ryc. 4), zaprojektowano z pięciokątnym placem pośrodku. Domy i gospodarstwa mieściły się przy drodze stanowiącej główną oś wsi w systemie dwustronnym. W obrębie niwy siedliskowej mieściły się 42 działki o wymiarach: 1056 sążni (32 gospodarstwa), 1377 sążni (2 gospodarstwa), 742 sążnie (2 gospodarstwa), 957 sążni (4 gospodarstwa), 1 morga (2 gospodarstwa). Regularna niwa siedliskowa posiadała wielkość 28 mórg i 260 sążni (ANK, Teki Schneidra, sygn. 2637; CPAHUL, Metryka Józefińska, sygn. XII-130; CPAHUL, Metryka Franciszkańska, sygn. XII-29). Cechy ulicowo-placowe posiadała również wieś Hutweide, obecnie przysiółek Gaj we wsi Świniarsko (pow. nowosądecki) (ryc. 5). Dookoła prostokątnego placu wytyczono regularne działki dla osadników. Do wsi prowadziły cztery drogi (ANK, Kataster Galicyjski, sygn. 2706).

Ryc. 4. Plan wsi Weissenberg (Добро́стани)

Źródło: ANK, Teki Schneidra, Geometrischer Plan des neuanzulegenden Dorfs Weissenberg bey dem Meyerhof Kamienobrod in der k.k. Cameral – Herschaft Grodek, 1786, sygn. 2637

Ryc. 5. Plan wsi Hutweide
(obecnie przysiółek Gaj
we wsi Świniarsko)

Źródło: ANK, Kataster
Galicyjski, Swiniarsko mit
den Ortschaften Hutweide
u Malawies in Galizien
Sandecr Kreis Bezirk Alt
Sandec Caale, 1847,
sygn. 2706

Według obowiązującego rozporządzenia, wsie składające się z więcej niż 50 gospodarstw, nie mogły być rozplanowane w jednym rzędzie, gdyż koloniści mieszkający na krańcach wsi mieliby za daleko do placu centralnego oraz na pastwisko, które było wspólne dla wszystkich mieszkańców. Dlatego przy projektowaniu wielodrożnic, oprócz głównej ulicy, wytyczano także węższe, poprzeczne uliczki. W następstwie tego procesu powstały unikalne formy układów ruralistycznych o kształtach: krzyża (5 wsi), szachownicy kratowej (3 wsie), wieloulicówych (2 wsie) i promienisto-koncentryczne (1 wieś) (Tokarz 1909: 276; Lepucki 1938: 83; Chilczuk 1975: 43)⁷.

Kształt krzyża posiadała wieś Kaisersdorf (Калинів) (obwód lwowski) (ryc. 6). Początkowo wieś zamieszkiwało 80 rodzin, a powierzchnia wsi wynosiła 648 ha. Nowo powstała wieś posiadała regularną niwę siedliskową (CPAHUL, Kataster Galicyjski, sygn. 10/583; Lepucki 1938: 178; Пегришин, Олешко 1996: 321).

Innym interesującym przykładem jednostki osadniczej o charakterze krzyżowym jest Falkenstein (Фалькенштайн) (obwód lwowski) (ryc. 7). Wieś zasiedlona była przez menonitów (Bachmann 1934: 127–163). Tak jak w przypadku innych dużych wsi józefińskich, w Falkenstein centralne miejsce zajmował plac o kształcie kwadratu, z rozchodzącymi się czterema ulicami o identycznej szerokości, przy których znajdowały się gospodarstwa mieszkańców, zaprojektowane w sposób dwustronny. Niwa siedliskowa posiadała bardzo regularny kształt. Za siedliskiem w północnej części znajdował się cmentarz (CPAHUL, Kataster Galicyjski, sygn. 8/1037; Lepucki 1938: 186)⁸.

⁷ <https://mapire.eu/en/map/europe-18century-firstsurvey/?layers> (dostęp: 30.12.2019).

⁸ *Ibidem*.

Ryc. 6. Plan wsi Kaisersdorf
(Калинів)

Źródło: CPAHUL, Kataster
Galicyjski, poł. XIX w.,
sygn. 10/583; Пегришин,
Олешко 1996: 321

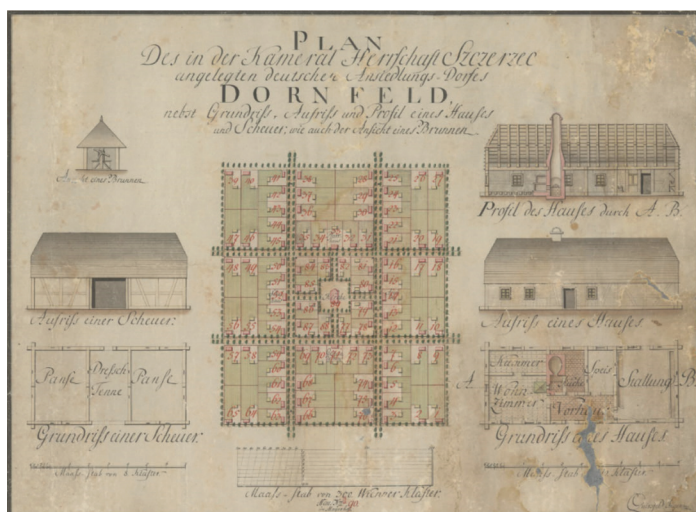

Ryc. 7. Plan wsi Falkenstein
(Фалькенштайн)

Źródło: CPAHUL, Kataster
Galicyjski, poł. XIX w.,
sygn. 8/1037

Kolejną z badanych wsi, Dornfeld (Тернопілля) (obwód lwowski) (ryc. 8), rozplanowano w systemie prostokątnym, polegającym na przecięciu się szeregu ulic równoległych i prostopadłych (pod kątem prostym). Powstała w ten sposób szachownica kratowa (CPAHUL, Kataster Galicyjski, sygn. 8/1196; Drexler 1921: 65–68). Układ przestrzenny osady posiadał cechy charakterystyczne dla miasta założonego według niemieckiej tradycji z XIV wieku (Олешко, Гайиц 2016: 5). Dornfeld rozwinął się na niwie o nazwie: Łany Dworskie, należącej do znajdującej się po sąsiedzku wsi Dobrzany. Według pomiarów geometrów na niwę siedliskową przeznaczono 31 mórg i 1358 sążni (CPAHUL, Metryka Józefińska, sygn. XII-66). Z danych zawartych w Metryce Franciszkańskiej dowiadujemy się, że w Dornfeld na początku XIX wieku mieściło się 88 działek (dominowały działki o powierzchni 1584 sążni oraz 1056 sążni) (CPAHUL, Metryka Franciszkańska, sygn. XII-129).

Ryc. 8. Plan wsi Dornfeld (Тернопіль)

Źródło: Biblioteka Narodowa w Warszawie, Plan des in der Kameral Herrschaft Szczerzec angelegten deutschen Ansiedlungs – Dorfes Dorn Feld: nebst Grundriss, Aufriss und Profil eines Hauses und Scheuer, wie auch der Ansicht eines Brunne/Quirsfeld, ok. 1786, sygn. ZZK 2 036

Unikalny kształt koncentryczno-promienisty przybrała wieś Königsau (Півне) (obwód lwowski) (ryc. 9). Układ pięciokąta właściwego został zaprojektowany przez austriackiego architekta Burgalara (Drexler 1921: 60). Centrum wsi tworzy

Ryc. 9. Plan wsi Königsau (Півне) (poł. XIX w.)

Źródło: <https://forgottengalicia.com/konigsau-galicias-pentagon-shaped-german-colony/> (dostęp: 3.08.2019)

plac centralny z kościołem oraz pięć ulic wybiegających z jego narożników. Pomiedzy placem a drogami zamykającymi siedlisko, w równoległy sposób wytyczono ulice, przy których zamieszkiwali koloniści. Domy kolonistów znajdowały się w ułożeniu dwustronnym. Pierwsze 24 domy wybudowano w 1784 roku. Rok później w Königsau mieszkało 78 rodzin (300 osób) (*Słownik...* 1883, t. IV: 243; Schuster 1998: 73–85). Według Metryki Józefińskiej, w 1788 roku w jednostce osadniczej mieszkało już 98 rodzin, w tym 81 rodzin rolniczych oraz 17 rodzin rzemieślniczych (CPAHUL, Metryka Józefińska, sygn. XIV-211). W 1820 roku w Königsau znajdowało się 96 domów kolonistów (CPAHUL, Metryka Franciszkańska, sygn. XIV-144).

Stan współczesny dawnych układów wsi józefińskich

Współcześnie, w większości wsi józefińskich zarówno po stronie polskiej, jak i ukraińskiej, obserwujemy zmiany przestrzenne wsi, takie jak: zagęszczenie zabudowy w obrębie siedliska i wkraczanie nowych domostw w obręb dawnych rozłogów wiejskich. Nastąpiło wyraźne zwiększenie udziałów terenów mieszkaniowych, zwłaszcza wokół miast. Proces ten polega na lokowaniu w obszarach wiejskich, peryferyjnie położonych w stosunku do miast, pojedynczych, indywidualnie realizowanych, jednorodzinnych domów mieszkalnych. Budynki są usytuowane na działkach utworzonych w ramach podziału geodezyjnego, często w pojedynczych niwach rolnych, które są zamienione na tereny budowlane (Hrehorowicz-Gaber, Węclawowicz-Bilska, Wójcikowski 2019: 162). Dobrym przykładem mogą być osady znajdujące się na Sądecczyźnie. W Gaboniu (Gaboń Deutsch) (fot. 1) rozwój zabudowy nastąpił po drugiej stronie drogi (zabudowa wkroczyła w południową część dawnej osady), co spowodowało zmianę wsi ulicowej jednostronnie zabudowanej w wieś ulicową dwustronnie zabudowaną. W Gaboniu poprzez ekspansję zabudowy nastąpiło całkowite zatarcie granicy dawnego siedliska. Nowe gospodarstwa powstają w obrębie dawnych rozłogów wiejskich, na dawnych niwach nr IV, V, VI i X, przy polnych drogach⁹. Współcześnie w Gaboniu znajduje się 276 budynków mieszkalnych, zamieszkałych przez 1 348 mieszkańców. Na terenie wsi funkcjonuje 149 gospodarstw rolnych (pow. 1 ha) i 61 działek rolnych (pon. 1 ha). Powierzchnia wsi wynosi 736,3 ha, czyli dużo więcej niż w okresie powstawania wsi¹⁰. Deformacja formy ulicówki jednostronnie zabudowanej w formę ulicówki dwustronnie zabudowanej, miała miejsce w Stadłach (Stadlau) (fot. 2). Współcześnie nastąpił tu także rozwój zabudowy wzdłuż dawnych dróg prowadzących do pól osadników. Nowe gospodarstwa zaczynają pojawiać się przy dawnej drodze prowadzącej na cmen-

⁹ <https://www.google.com/maps> (dostęp: 27.07.2020).

¹⁰ *Plan Odnowy miejscowości Gaboń na lata 2009–2020*, 2009: 9, Gaboń–Stary Sącz.

tarz ewangelicki oraz przy dawnej drodze polnej na północnym-zachodzie wsi, na dawnych parcelach blokowych. Rozproszona, nieregularna zabudowa pojawiła się na zachodnich granicach rozłogów wsi. We wsi zachowały się nieliczne domy będące pozostałością po osadnikach niemieckich, budynek szkoły oraz cmentarz ewangelicki. W miejscu dawnego kościoła ewangelickiego obecnie znajduje się zabudowa jednorodzinna. Kościół pełnił swoje funkcje do II wojny światowej. W 1960 roku kościół został rozebrany i przeniesiony do Świniarska i adaptowany na kościół katolicki. Po pożarze w 2003 roku obiekt przeniesiono do Sądeckiego Parku Etnograficznego w Nowym Sączu (Grabski 1999: 23).

Fot. 1. Współczesny układ przestrzenny wsi w Gaboniu (Gaboń Deutsch)
(na czerwono zaznaczono granice pierwotnego siedliska)

Źródło: oprac. własne na podkładzie: [google.com/maps](https://www.google.com/maps) (dostęp: 4.11.2019)

Fot. 2. Współczesny układ przestrzenny wsi Stadla (Stadlau)
(na czerwono zaznaczono granice pierwotnego siedliska)

Źródło: oprac. własne na podkładzie: [google.com/maps](https://www.google.com/maps)
(dostęp: 4.11.2019)

Zmiany przestrzenne nastąpiły również w Weissenberg (Добростани). Osiedle wiejskie z układu ulicowo-placowego przeobraziło się w ulicówkę dwustronnie zabudowaną. We wsi zaobserwowano brak placu. W miejscu placu mieści się obecnie odrestaurowana cerkiew, sklep, przystanek, dwie kapliczki oraz domy. W krajobrazie wsi zachował się za to kształt dawnych ogrodów i sadów przydomowych. Dawną szerokość zachowała główna droga wsi oraz droga prowadząca na zachód (niegdyś wychodząca z placu), a dziś zaczynająca się naprzeciw cerkwi. Droga idąca na wschód przeobraziła się w ścieżkę. Nowe domostwa powstają głównie w północnej i południowej części wsi, powiększając tym samym siedlisko. Obecnie przysiółek zamieszkały dawniej przez Niemców, znajduje się w granicach administracyjnych wsi Dobrostany i tworzy z nią spójny przestrzennie organizm wiejski¹¹.

Osada Gaj (dawniej Hutweide) (fot. 3), będąca przysiółkiem wsi Świniarsko, zachowała po dziś dzień ulicowo-placowy charakter. Cechą wyróżniającą Gaj spośród innych osad józefińskich jest występowanie budynku na zakończeniu osi placu. W niezmienionym kształcie znajdują się również ulice wychodzące z placu będącego centrum wsi. W obrębie dawnych rozłogów nastąpił gwałtowny rozrost zabudowy, zwłaszcza przy dawnych drogach polnych¹².

Fot. 3. Współczesny układ przestrzenny dawnej wsi Hutweide
(obecnie Gaj przysiółek wsi Świniarsko)
(na czerwono zaznaczono granice pierwotnego siedliska)

Źródło: oprac. własne na podkładzie: [google.com/maps](https://www.google.com/maps) (dostęp: 4.11.2019)

¹¹ <https://www.google.com/maps> (dostęp: 5.11.2019).

¹² *Ibidem*.

W Kaisersdorf (obecnie Калинів) (fot. 4) nastąpił niewielki rozwój zabudowy. Nowe gospodarstwa zaczynają pojawiać się w północnej części wsi, w obrębie dawnych rozłogów. Może to skutkować zatarciem w przyszłości północnej granicy jednostki osadniczej¹³.

Zagęszczenie zabudowy nastąpiło w dawnej wsi krzyżowej Falkenstein (obecnie Фалькенштайн) (fot. 5). W osadzie centralne miejsce nadal zajmuje środkowy plac, z czterema rozchodzącymi się ulicami. Gospodarstwa znajdują się na regularnych działkach w systemie dwustronnym. We wschodniej i północnej części następuje rozwój zabudowy, co wpływa na zanik dawnej formy krzyżowej. W dzisiejszym krajobrazie wsi obserwujemy zanik zabudowy w jej zachodniej części, powodując powolne zatarcie dawnych granic zabytkowego układu ruralistycznego¹⁴.

Fot. 4. Współczesny układ przestrzenny dawnej wsi Kaisersdorf (Калинів) (na czerwono zaznaczono granice pierwotnego siedliska)
Źródło: oprac. własne na podkładzie: [google.com/maps](https://www.google.com/maps) (dostęp: 4.11.2019)

Fot. 5. Współczesny układ przestrzenny dawnej wsi Falkenstein (Фалькенштайн) (na czerwono zaznaczono granice pierwotnego siedliska)
Źródło: oprac. własne na podkładzie: [google.com/maps](https://www.google.com/maps) (dostęp: 4.11.2019)

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ *Ibidem.*

Charakter szachownicy kratowej utrzymał się w Dornfeld (Тернопілля) (fot. 6). We wsi nadal widocznych jest 9 prostokątnych boków. Ulice posiadające swoje nazwy nadal przecinają się pod kątem prostym. Pośrodku wsi zachował się kościół (obecnie cerkiew), do której prowadzą 4 wąskie uliczki (z każdej strony świata). W krajobrazie widoczny jest dawny układ działek osadników. W osadzie znajdują się nieliczne zabudowania przedwojenne. W północnej części wsi zachował się cmentarz ewangelicki. Nekropolia jest ogrodzona i zadbana¹⁵.

W Königsau (obecnie Рівне) (fot. 7) obecnie znajduje się około 70 domów. We wsi zachowała się dawna sieć drogowa. W obrębie siedliska nie widać zagęszczenia domostw. Największą zmianą przestrzenną jaką obserwujemy analizując układ wsi jest zanik granic placu centralnego. Współcześnie plac, z niegdyś pięciokątnego, przybrał kształt trójkątnego, z zatartą południową granicą¹⁶. W 2018 r. wieś zamieszkiwało 159 osób¹⁷. Jednostka osadnicza do dziś zachowała swoją niepowtarzalną strukturę przestrzenną, chociaż liczba ludności spadła¹⁸.

Odmienna sytuacja ma miejsce w Steinfels, gdzie zabudowa wiejska została zniszczona podczas II wojny światowej. Wieś została opuszczona i obecnie w krajobrazie zachowała się tylko dawna sieć dróg i pozostałości cmentarza ewangelickiego¹⁹.

Fot. 6. Współczesny układ przestrzenny dawnej wsi Dornfeld (Тернопілля)
(na czerwono zaznaczono granice pierwotnego siedliska)

Źródło: oprac. własne na podkładzie: google.com/maps (dostęp: 4.11.2019)

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ <https://medenycka-gromada.gov.ua> (dostęp: 18.11.2020).

¹⁸ <http://retrorivne.com.ua/jak-nimci-pentagon-na-lvivshhini-zbuduvali/> (dostęp: 18.11.2020); <https://www.google.com/maps> (dostęp: 4.11.2019).

¹⁹ <https://www.google.com/maps> (dostęp: 5.11.2019).

Fot. 7. Współczesny układ przestrzenny dawnej wsi Königsau (Pibhe) (na czerwono zaznaczono granice pierwotnego siedliska)

Źródło: oprac. własne na podkładzie: [google.com/maps](https://www.google.com/maps) (dostęp: 4.11.2019)

Wnioski

Przedmiotem niniejszej pracy było zróżnicowanie układów przestrzennych wsi józefińskich na wybranych przykładach. Głównym celem przeprowadzonych badań była identyfikacja podstawowych typów morfologicznych wsi józefińskich oraz analiza zmian przestrzennych zachodzących w badanych jednostkach. Przeprowadzone badania oparte zostały na porównaniu materiałów źródłowych z końca XVIII i połowy XIX wieku ze stanem współczesnym. Pozwoliły one wychwycić szereg prawidłowości przemian przestrzennych badanych wsi.

W pierwszej części rozdziału wyodrębniono wsie ulicowe (w tym ulicowo-placowe) i wsie wielodrożne, które podzielono na następujące podzespoły: krzyżowe, szachownice kratowe i układ koncentryczno-promienisty. Każdy układ ruralistyczny został omówiony na wybranych przez autorkę przykładach. W drugiej części rozważań autorka zobrazowała współczesny stan zachowania dawnych układów przestrzennych wsi józefińskich w Galicji. Podstawowymi zmianami jakie współcześnie obserwujemy w układach ulicowych są: wkraczanie zabudowy na drugą stronę ulicy w przypadku dawnych ulicówek jednostronnie zabudowanych (jeżeli nie ma przeszkód przyrodniczych, np. rzeka, ukształtowanie terenu) oraz rozwój zabudowań w obrębie dawnych rozłogów, zwykle przy dawnych drogach polnych. W Weissenberg (Добростані) nastąpił zanik placu. Zjawisko to doprowadziło do zmiany układu przestrzennego wsi z ulicowo-placowego do ulicowego. W jednostce osadniczej nastąpił rozwój zabudowy i połączenie w jeden organizm wiejski z wsią Dobrostan.

Do dziś zachowały się układy wsi wielodrożnych zlokalizowanych w dawnej Galicji Wschodniej (dziś Ukraina Zachodnia) z reguły bardziej lub mniej niekształcone. Jedną z zaobserwowanych form przekształcania we wsiach o układzie

Tabela 1. Położenie i podstawowe informacje o układach przestrzennych badanych wsi

Dawna nazwa wsi	Obecna nazwa wsi	Województwo/okręg	Powiat/ region	Powierzchnia gruntów oddana kolonistom do użytku [ha]	Liczba rodzin we wsiach w 1786 r.	Pierwotny układ przestrzenny	Cechy obecnego układu przestrzennego
Gaboń Deutsch	Gaboń	małopolskie	nowosądecki	56	8	ulicówka jednostronnie zabudowana	ulicówka dwustronnie zabudowana
Steinfels	–	podkarpackie	bieszczadzki	145	12	ulicówka jednostronnie zabudowana	zatarzany układ przestrzenny (zabudowa zniszczona podczas II wojny światowej)
Stadlau	Stadła	małopolskie	nowosądecki	149	–	ulicówka jednostronnie zabudowana	ulicówka dwustronnie zabudowana
Weissenberg	Доброгани	lwowski	jaworski	372	42	ulicowo-placowa	ulicówka (dawna wieś józefińska stanowi fragment większej ulicówki)
Hutweide	Gaj (przysiółek wsi Świątarsko)	małopolskie	nowosądecki	51	7	ulicowo-placowa	ulicowo-placowy
Kaiserdorf	Калинів	lwowski	samborski	648	80	krzyżowa	krzyżowa (rozwój zabudowy)
Falkenstein	Фалькенштайн	lwowski	pustomycki	brak danych	34	krzyżowa	krzyżowa (rozwój zabudowy)
Dornfeld	Тернопілля	lwowski	mikołajowski	1 591	20	szachownica kratowa	szachownica kratowa
Königsau	Рівне	lwowski	drohobycki	745	78	koncentryczno-promienisty	koncentryczno-promienisty

Źródło: oprac. własne na podstawie: H. Lepucki (1938); L. Schneider (1939); Z. Beiersdorf, B. Krasnowski (1985).

krzyżowym jest rozrost zabudowy wokół dawnego siedliska. W Königsau (PіbHe) zaobserwowaną zmianą jest przekształcenie centralnego placu wsi. Dawną formę przestrzenną w niezmienionym kształcie do czasów obecnych zachował Dornfeld (Тернопілля). W analizowanych wsiach józefińskich obserwujemy także inne przemiany, takie jak zagęszczenie siedliska nową zabudową oraz wypełnienie zabudową działki w głąb, w wyniku procesów parcelacji. We wsiach józefińskich zjawisko to obserwujemy zarówno po stronie polskiej, jak i ukraińskiej. Zakres przeobrażeń badanych form osadnictwa wiejskiego największy jest na terenach znajdujących się w pobliżu oddziaływań miast, np. na Sądecczyźnie. Układy ruralistyczne, oddalone od większych miast, zachowały dawne rozplanowanie. W rozdziale badaniu poddano także Steinfels, jako przykład jednostki osadniczej o całkowitym zaniku zabudowy, spowodowanym działaniami wojennymi.

Jako podsumowanie i usystematyzowanie dokonanych analiz, autorka proponuje zestawienie tabelaryczne (tab. 1), obejmujące podstawowe informacje o położeniu geograficznym, wielkości i cechach układów przestrzennych analizowanych wsi.

Podjęte w rozdziale badania mają charakter wprowadzający do dalszych, pogłębionych analiz z zakresu morfogenezy i przemian przestrzennych wsi józefińskich w dawnej Galicji.

Literatura

- Augustyn M., 2000, *Zarys dziejów wsi Bandrów*, „Bieszczad”, 7: 73–131, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Oddział Bieszczadzki, Ustrzyki Dolne.
- Augustyn M., 2002, *Zarys dziejów wsi Stebnik i kolonii Steinfels*, „Bieszczad”, 9: 95–168, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Oddział Bieszczadzki, Ustrzyki Dolne.
- Augustyn M., 2004, *Zarys dziejów wsi Berehy Dolne i kolonii Siegenthal*, „Bieszczad”, 11: 9–11, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Oddział Bieszczadzki, Ustrzyki Dolne.
- Bachmann P., 1934, *Mennoniten in Klempolen: 1784–1934: Gedenkbuch zur Erinnerung an die Einwanderung der Mennoniten nach Klempolen (Galizien) vor 150 Jahren*, Lemberg.
- Beiersdorf Z., Krasnowski B., 1985, *Stary Sącz – zarys historii rozwoju przestrzennego*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Burszta J., 1958, *Od osady słowiańskiej do wsi współczesnej. O tworzeniu się krajobrazu osadniczego ziem polskich i rozplanowaniu wsi*, Wrocław.
- Cepil M., 2020, *Kolonizacja józefińska na obszarze dawnej Galicji w świetle uwarunkowań prawno-osadniczych*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne”, 21 (1): 27–44.
- Chilczuk M., 1970, *Osadnictwo wiejskie Polski (Formy i układy przestrzenne)*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Chilczuk M., 1975, *Osadnictwo wiejskie. Metody badań koncentracji zabudowy i kształtów wsi*, Warszawa.

- Drexler I., 1921, *Odbudowanie wsi i miast na ziemi naszej*, Zakład Ossolińskich, Lwów–Warszawa–Kraków.
- Falniowska-Gradowska A., Leśniak F., 2009, *Struktura własności ziemskiej i użytkowania gruntów w Galicji w cyrkulach rzeszowskim, sanockim i tarnowskim w świetle katastru józefińskiego (1785–1787)*, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń.
- Golachowski S., Kostrubiec B., Zagożdżon A., 1974, *Metody badań geograficzno-osadniczych*, Warszawa: 8–15.
- Grabski M., 1999, *Osadnictwo niemieckie na Sądecczyźnie w XVIII wieku*, „Płaj”, 19: 23–32.
- Hrehorowicz-Gaber H., Węclawowicz-Bilska E., Wójcikowski W., 2019, *Karpackie miasto, miasteczka i wsie*, Kraków.
- Iwańska D., 2006, *O osadnikach józefińskich i na Sądecczyźnie i ich kulturze – w aspekcie budowy sektora kolonistów niemieckich w Sądeckim Parku Etnograficznym*, „Zeszyty Sądecko-Spiskie”, 1: 69–72, Nowy Sącz.
- Kiryk F., 2014, *Podegrodzie i gmina Podegrodzka. Zarys dziejów*, Wydawnictwo Antykwa, Wydanie I, Kraków.
- Гайиц Г.К., 1996, *Закладення поселень періоду йосифінської колонізації в Галичині та особливий приклад кьонісау*, [w:] *Німецькі Колонії в Галичині. Історія–Архітектура–Культура (Deutsche Siedlungen in Ostgalizien. Geschichte–Architektur–Kultur)*, Lwów: 80–124.
- Lepucki H., 1938, *Działalność kolonizacyjna Marii Teresy i Józefa II w Galicji 1772–1790*, Lwów.
- Marecki J., 2010, *Osadnictwo niemieckie na ziemi sądeckiej pod koniec XVIII wieku w świetle metryki józefińskiej*, Materiały z Sympozjum: Wielokulturowość na Sądecczyźnie, 25–27 listopada 2010 r., Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu: 49–66.
- Олешко О.П., 1996, *Відновлення архітектурно-планувальних структур Німецьких Колоній в Галичині*, [w:] *Німецькі Колонії в Галичині. Історія–Архітектура–Культура (Deutsche Siedlungen in Ostgalizien. Geschichte–Architektur–Kultur)*, Lwów: 411–417.
- Олешко О.П., Гайиц Г.К., 2016, *Формування Мережі Та Основні Типи Планувальних Структур Німецьких Колоній у Галичині Кінця XVIII – Початку XX СТ.*, „Международное Периодическое Научное Издание. Научные Труды Sworld”, 1/42: 4–13.
- Пегришин Г., Олешко О., 1996, *Містобудівельно – Архітектурний аналіз німецьких колоній в Галичині*, [w:] *Німецькі Колонії в Галичині. Історія–Архітектура–Культура (Deutsche Siedlungen in Ostgalizien. Geschichte–Architektur–Kultur)*, Lwów: 307–333.
- Nowak F.D., 2013, *Hier ruht in Gott. Cmentarze osadników józefińskich na Lubaczowszczyźnie*, [w:] Solarz O. (red.), *Brusno (nie)istnienie w kamieniu*, Stowarzyszenie Magurycz, Nowica: 155–182.
- Plan odnowy miejscowości Gaboń na lata 2009–2020*, 2009, Gaboń–Stary Sącz.
- Schneider L., 1939, *Das Kolonisationswerk Josefs II in Galizien*, Poznań.

- Schuster M., 1998, *Königsau – eine josefinische Siedlung*, „Zeitweiser der Galiziendeutschen”: 73–85.
- Słownik Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Sulimierski F., Walewski W. (red.), 1880–1914, t. I–XV, Warszawa.
- Styś W.I., 1932, *Metryki gruntowe józefińskie i franciszkańskie jako źródło do historii gospodarczej Galicji*, „Rocznik z Dziejów Społecznych i Gospodarczych”.
- Szulc H., 1976, *O typologiach morfologicznych osiedli wiejskich w Polsce*, „Przegląd Geograficzny”, 48(4).
- Szulc H., 1995, *Morfogeneza osiedli wiejskich w Polsce*, Wrocław.
- Szulc H., 2003, *Geografia historyczna osadnictwa wiejskiego w Polsce – kierunki i metody badań oraz perspektywy na przyszłość*, „Przegląd Geograficzny”, 75(3): 335–349.
- Tkocz J., 1998, *Organizacja przestrzenna wsi w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Tokarz W., 1909, *Galicya w początkach ery józefińskiej w świetle ankiety urzędowej z roku 1783*, Kraków.
- Wolski J., 2000, *Austriacki kataster podatku gruntowego na ziemiach polskich oraz jego wykorzystanie w pracach urzędzeniowych i badaniach naukowych*, „Polski Przegląd Kartograficzny”, 32(3): 199–212.
- Zaborski B., 1926, *O kształtach wsi w Polsce i ich rozmieszczeniu*, „Prace Komisji Etnograficznej Polskiej Akademii Nauk”, 1, Kraków.

Źródła

- Archiwum Narodowe w Krakowie, Varia 2 – zbiór akt i materiałów różnej proveniencji, Domena Stary Sącz – wieś Gaboń. Wykazy właścicieli nieruchomości (osadnicy niemieccy) i ich zobowiązań, sygn. 22.
- Archiwum Narodowe w Krakowie, Teki Schneidra, Geometrischer Plan des neuanzulegenden Dorfs Weissenberg bey dem Meyerhof Kamienobrod in der k.k. Cameral – Herschaft Grodek, sygn. 2637.
- Archiwum Narodowe w Krakowie, Kataster Galicyjski, Dorf Gaboń sammt Colonie Gaboń in Galizien Sandecer Kreis, sygn. 2270.
- Archiwum Narodowe w Krakowie, Kataster Galicyjski, Stadlo [Stadła] in Galizien Sandecer Kreis Bezirk Alt Sandec Caale, sygn. 2673.
- Archiwum Narodowe w Krakowie, Kataster Galicyjski, Stadło w Galicyi Powiat podatkowy Stary Sącz, 1904, sygn. 2674.
- Archiwum Narodowe w Krakowie, Kataster Galicyjski, Swiniarsko mit den Ortschaften Hutweide u Malawies in Galizien Sandecer Kreis Bezirk Alt Sandec Caale, 1847, sygn. 2706.
- Archiwum Państwowe w Przemyślu, Archiwum Geodezyjne, Stebnik sammt Colonie Steinfels in Galizien, sygn. 1592M.

Biblioteka Narodowa w Warszawie, Plan des in der Kameral Herrschaft Szczerzec angelegten deutschen Ansiedlungs – Dorfes Dorn Feld: nebst Grundriss, Aufriss und Profil eines Hauses und Scheuer, wie auch der Ansicht eines Brunne/Quirsfeld, ok. 1786, sygn. ZZK 2036.

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie, Kataster Galicyjski, sygn. 8/1037, 8/1196, 10/583.

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie, Metryka Franciszkańska, sygn. XII-29, XII-129, XIV-144.

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie, Metryka Józefińska, sygn. IV-11, XII-130, XII-66, XIV-211.

Netografia

<http://retrorivne.com.ua/jak-nimci-pentagon-na-lvivshhini-zbuduvali/> (dostęp: 18.11.2020).

<https://forgottengalicia.com/konigsau-galicias-pentagon-shaped-german-colony/> (dostęp: 3.08.2019).

<https://medenycka-gromada.gov.ua> (dostęp: 18.11.2020).

<https://www.google.com/maps/> (dostęp: 4.11.2019).

Mapa Franciszkańska (Franziseische Landesaufnahme) – Militäraufnahme von Galizien und der Bukovina, 1:28800, 1806–1869 dla Galicji: 1861–1864, <https://mapire.eu/en/map/europe-18century-firstsurvey/?layers=> (dostęp: 30.03.2020).

Excerpts from the research on the spatial layout of the Josephine villages in the area of former Galicia

Abstract: The main aim of the chapter is to analyze the preserved forms of the Josephine villages in the area of former Galicia. After a short introduction concerning legal aspects of delimitation of new villages, the newly created forms of settlements were interpreted. The analyses covered the following forms: street-type villages (including street-plane) and multi-way (including concentric-radian, checkered lattice and cross-radian) villages. The next part of the chapter depicts the remains of former rural settlements of the Josephine villages against the background of the contemporary settlement network. The comparative analysis covers the processes of changes in small rural settlements on Polish and Ukrainian territory. Cartographic materials and source documents obtained during queries at the National Archive in Krakow, the State Archive in Przemyśl and the Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv were used in the realization of the assumed research problem. The main source materials used in the chapter are: plans of the Josephine villages from the end of the 18th century, the Josephine Metric, the Franciscan Metric and the Galician Cadastre. In depicting the current state of preservation of the small rural settlements, publicly available topographic maps, aerial photographs and field inventory were used.

Keywords: Josephine colonization, spatial arrangements, village, small rural settlement, Galicia, historical geography, settlement.

Mgr Monika Cepil

Uniwersytet Łódzki

Wydział Nauk Geograficznych

Katedra Geografii Politycznej, Historycznej i Studiów Regionalnych

e-mail: monika_cepil@wp.pl